

Кісілюк Е.М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника
кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

Процьук О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано загальні засади кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в частині особливостей встановлення ознак об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочинів.

Ключові слова: кваліфікація, господарська діяльність, економіка, кримінальні правопорушення, злочини, суспільні відносини, предмет злочину, наслідки.

В статье проанализированы общие основы квалификации уголовных правонарушений в сфере хозяйственной деятельности в части особенностей установления признаков объекта, объективной стороны, субъекта и субъективной стороны состава преступлений.

Ключевые слова: квалификация, хозяйственная деятельность, экономика, уголовные правонарушения, преступления, общественные отношения, предмет преступления, последствия.

Актуальність досліджуваного питання зумовлена тим, що злочини, розташовані у розділі VII «Злочини у сфері господарської

діяльності» і передбачені ст. ст. 199–233 Особливої частини КК України порушують суспільні відносини з приводу законно здійснюваної господарської ді-

альності, виробництва та розподілу продукції та послуг.

Під злочинами у сфері господарської діяльності потрібно розуміти передбачені нормами розділу VII Особливої частини КК України посягання на порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів, на системи оподаткування, бюджетного і валютного регулювання, порядок переміщення предметів через митний кордон, порядок зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю, права і законні інтереси кредиторів і споживачів, добросовісну конкуренцію і антімонополістичну діяльність, а також на порядок приватизації [1, с. 24].

Вивчення слідчої та судової практики з цієї категорії кримінальних проваджень та аналіз спеціальної і загальної юридичної літератури свідчать про те, що у працівників ОВС виникають суттєві складнощі при кваліфікації різних злочинів у сфері господарської діяльності, пов'язані з недосконалістю чинного кримінального законодавства, різними тлумаченнями кримінально-правових понять.

Ще Пленум Верховного Суду України своїх постановках неодноразово давав роз'яснення спірних питань застосування кримінально-правових норм про відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. Зокрема, можна згадати ППВСУ «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25 квітня 2003 р. № 3, «Про деякі питання застосування судами України адміністративного та кримінального законодавства у зв'язку з набранням чинності Законом України від 22 травня 2003 р., “Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів”» від 8 жовтня 2004 р. № 15, «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним

шляхом» від 15 квітня 2005 р. № 5, «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 р. № 8.

Також чимало змін було внесено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. Таким чином, розділ Особливої частини КК України, присвячений злочинам у сфері господарської діяльності, постійно доповнювався новими складами, які зараз складають 88% від загальної кількості його статей. Це є свідченням все ще триваючого процесу подальшого реформування нормативної бази щодо кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності.

Метою даної статті є встановлення загальних засад та особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.

У першу чергу з'ясування потребує об'єкт досліджуваних злочинів. Науковці по різному визначали родовий об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема, як:

- нормальна господарська діяльність [2, с. 240];
- суспільні відносини у сфері економіки (економічної діяльності) [3, с. 5];
- весь конгломерат відносин, що складаються в процесі руху коштів, речей, прав, дій у сфері цивільного обороту країни [4, с. 403];
- існуюча система господарювання [5, с. 64];
- суспільні відносини, що утворюють систему господарювання [6, с. 259].

На користь системи господарювання, як родового об'єкту господарських злочинів, схиляється також і В.О. Навроцький, але, конкретизуючи при цьому, що система господарювання включає в себе: 1) сукупність галузей виробництва і праці, в яких створюється суспільний продукт, та в яких відбувається його розподіл та обмін. Це промисловість, сільське гос-

подарство, транспорт, зв'язок, торгівля, обслуговування тощо; 2) принципи, на основі та з використанням яких функціонують окремі галузі виробництва, праці та народне господарство в цілому [7, с. 8].

Як бачимо, що судження науковців з приводу родового об'єкта далеко не однозначні. Ця неоднозначність обумовлюється невідповідністю окремих положень закону про кримінальну відповідальність положенням чинного господарського законодавства. Зокрема, Господарський кодекс України визначає предметом свого регулювання господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання (ст. 1). Під господарською діяльністю у розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Разом з тим, відповідно до ст. 4 Господарського кодексу, фінансові відносини, що виникають у процесі формування бюджетів усіх рівнів, взагалі не можуть бути предметом регулювання господарського законодавства. Тобто, діяльність, пов'язана з формуванням бюджетів та їх виконанням (мобілізація, розподіл, перерозподіл й використання) не вважається господарською [8, с. 384]. Однак, злочини, що вчиняються у сфері державних фінансів, зокрема, нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210), видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету (ст. 211), ухилення від сплати податків (ст. 212), перебувають у розділі «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК.

Зазначена вище колізія положень Кримінального і Господарського кодексу дали обґрунтовану підставу Н.О. Гуторовій, яка досліджувала проблеми криміналь-

но-правової охорони державних фінансів, визначити родовим об'єктом розглядуваних злочинів державні фінанси як сукупність відносин, які складаються у процесі фінансової діяльності держави щодо мобілізації, розподілу, перерозподілу й використанню централізованих та децентралізованих грошових коштів суспільного призначення [8, с. 381].

Проте, за існуючого стану законодавства, родовим об'єктом злочинів в сфері господарської діяльності потрібно визначити суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва всією сукупністю галузей господарства суспільного продукту, його розподілу та обміну, виконання робіт та надання послуг вартісного характеру, а також в процесі формування та виконання бюджетів від результатів господарювання.

Наведене визначення поняття родового об'єкта виглядає дещо узагальненим, тому, для більшої конкретизації в залежності від галузі виробництва або виду діяльності, в злочинах у сфері господарської діяльності виділяють ще й видові об'єкти, за якими і визначається їх система.

Як окремі напрямки або галузі, що потребують кримінально-правового захисту від злочинних проявів можна визначити наступні групи суспільних відпочин, що існують в межах всієї сфери господарювання: суспільні відносини у сфері кредитно-посередницької та банківської діяльності; суспільні відносини зовнішньоекономічній діяльності; суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності; суспільні відносини у сфері приватизації; суспільні відносини у сфері державних фінансів; суспільні відносини у сфері споживчого ринку.

При визначенні поняття родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності ми вже згадували щодо його узагальненого характеру, тому спробуємо визначити систему цих злочинів спираючись на видові об'єкти, визначені в залежності від галузі виробництва або виду діяльності.

За такого підходу можна виділити наступні прояви злочинної діяльності у різних галузях економіки України: 1) злочини у сфері державних фінансів; 2) злочини у сфері кредитно-посередницької та банківської діяльності; 3) злочини у зовнішньоекономічній діяльності; 4) злочини у сфері підприємницької діяльності; 5) злочини у сфері споживчого ринку; 6) злочини у сфері приватизації.

Залежно від видового об'єкта злочини у сфері господарської діяльності О.О. Дудоров пропонує класифікувати таким чином: 1) злочини проти порядку обігу грошей, цінних паперів, інших документів (статті 199, 200, 223¹, 223², 224, 232¹, 232² КК); 2) злочини проти системи оподаткування (статті 204, 212, 212¹, 216 КК); 3) злочини проти системи бюджетного регулювання (статті 210, 211 КК); 4) злочини проти порядку переміщення предметів через митний кордон України (ст. 201 КК); 6) злочини проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю (статті 203¹, 205, 209¹, 213 КК); 7) злочини проти прав і законних інтересів кредиторів (статті 219–222 КК); 8) злочини проти добросовісної конкуренції і антимонопольної діяльності (статті 206, 229, 231, 232 КК) [9, с. 221].

Запропонована система злочинів у сфері господарської діяльності (за видовим об'єктом) не є ідеалом класифікації, оскільки в її основу покладений досить загальний критерій – галузь господарства, або напрямок господарської діяльності. За безпосереднім об'єктом злочини кожного з системних елементів можуть бути розподілені на більш дрібні видові системи, але їх кількість значно зросте. Наприклад, серед злочинів у сфері підприємницької діяльності можуть бути виділені злочини, що вчиняються суб'єктами господарювання і злочини, що посягають на їх законні права та інтереси, або злочини, пов'язані з порушенням певних правил чи обманом тощо.

Цікавою є класифікація, яка була запропонована В.Я. Тацієм, О.І. Перепе-

лицею та В.М. Киричко, згідно з якою злочини, що вчиняються у сфері господарської діяльності, залежно від безпосереднього об'єкта посягання, можуть бути таких видів:

1. Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної систем України (статті 199, 200, 201, 210, 211, 212, 212¹, 204 і 216 КК).

2. Злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності господарюючих суб'єктів (статті, 203, 203¹, 205, 206, 209, 209¹, 213, 229, 231 і 232 КК).

3. Злочини у сфері банкрутства (статті 219 КК).

4. Злочини у сфері використання фінансових ресурсів та обігу цінних паперів (статті 222, 223¹, 223², 224, 232¹, 232² КК).

5. Злочини у сфері обслуговування споживачів (стаття 227 КК).

6. Злочини у сфері приватизації державного та комунального майна (стаття 233 КК) [10, с. 186–187].

Такої ж думки притримуються автори підручника «Кримінальне право України. Особлива частина» за редакцією О.М. Литвинова [11, с. 193].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, більша частина злочинів у сфері господарської діяльності віднесена до підслідності слідчих ОВС.

Безпосереднім об'єктом визнаються конкретні суспільні відносини у сфері здійснення господарської діяльності. На рівні безпосереднього об'єкта, у разі завдання суспільно-небезпечним діянням шкоди основному та додатковому об'єктам, вирішальне значення має лише шкода, що завдається основному безпосередньому об'єкту, суспільна небезпека від завдання шкоди додатковому об'єкту вважається вже врахованою і тому сукупної кваліфікації таке діяння не потребує. Наприклад, при ухиленні від сплати податків додатковим безпосереднім об'єктом завжди виступають відносини власності, але злочин кваліфікується лише за відповідною частиною ст. 212 КК.

При характеристиці кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності потрібно враховувати тенденцію сучасної економічної злочинності до розповсюдження не лише в економіці, а ще й у владі та політиці, яка втягує у сферу своїх інтересів державний апарат, проникає у сфери влади та самоврядування. Але шкода цим відносинам заподіюється не кожного разу і тому авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування виступає факультативним безпосереднім об'єктом і у разі поєднання з основним безпосереднім об'єктом, вчинене потребує сукупної кваліфікації.

Майже половина правопорушень у сфері господарської діяльності мають бланкетні диспозиції. Правильна кваліфікація цих правопорушень неможлива без звернення до інших законодавчих та нормативних актів, за допомогою яких розкриваються їх об'єктивні і суб'єктивні ознаки. У необхідних випадках потрібно обов'язково звертатися до положень Господарського кодексу України, Митного кодексу України, Законів «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», «Про захист прав споживачів» та інших.

Із загальної кількості злочинів, про які йдеться у розділі VII Особливої частини КК, більше половини є предметними, тобто такими, що містять вказівку на наявність предмета злочину безпосередньо у диспозиції статті. У таких випадках, предмет злочину набуває значення обов'язкової ознаки складів цих злочинів і підлягає обов'язковому встановленню та доведенню. Відсутність предмета злочину в такому разі свідчить про відсутність складу злочину. В деяких випадках предмет злочину законодавцем пов'язується з наслідками злочину та розглядається як межа криміналізації діяння. Наприклад, при ухиленні від сплати податків їх несплачена сума має відповідати значному розмірові (тисяча і більше неоподаткованих мі-

німумів доходів громадян) тощо. У разі вчинення продовжуваного злочину, виникають суттєві труднощі у встановленні фізичних параметрів предмета злочину, оскільки такий соціальний показник як неоподатковуваний мінімум доходів громадян є вкрай нестабільним.

Тому, при кваліфікації предметного злочину у сфері господарської діяльності, коли предмет злочину формується не одночасно, а протягом певного часу, потрібно розподіляти загальний час на періоди, в яких закон визначав неоподатковуваний мінімум доходів громадян тією чи іншою сумою, підрахувати їх кратність, відповідно, за кожний період, після чого скласти і встановити остаточний розмір (мається на увазі сума одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян за декілька років, а не щоквартальні зміни цієї суми). Зазначимо, що один неоподатковуваний мінімум доходів громадян для кваліфікації злочину у 2014 р. дорівнює 609 грн. (50% від 1218 грн. – прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого державним бюджетом на 2014 р.).

За конструкцією об'єктивної сторони злочини в сфері господарської діяльності переважно виписані законодавцем як злочини з матеріальним складом, обов'язковими ознаками яких є діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та безпосередній причинний зв'язок. Цей показник значно зростає, якщо узяти до уваги кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади решти господарських злочинів.

При кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності потрібно враховувати, що однією з особливостей чинного закону про кримінальну відповідальність є те, що він в деяких складах злочинів фактично отожднює фізичні ознаки предмета злочину з наслідками, як ознакою об'єктивної сторони.

В якості оціночних понять у деяких злочинах КК України визначає значний, великий та особливо великий розміри:

(«бюджетні кошти» у ст. 210 Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням та ст. 211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону»; «грошові кошти» у ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)» тощо). З одного боку ці оціночні поняття розглядаються як фізичні характеристики предмета злочину, а з другого – розміри заподіяної матеріальної шкоди. Але наслідки злочину полягають не лише у заподіянні матеріальної шкоди і тому зміст цих понять все ж неоднаковий. Разом з тим, зазначена раніше методика встановлення фізичних параметрів предмета злочину є цілком прийнятною і для встановлення розміру заподіяної майнової шкоди.

Суб'єктами господарських злочинів можуть бути визнані ті фізичні особи, які безпосередньо займаються господарською діяльністю, представляють інтереси господарюючих суб'єктів чи держави в сфері господарської діяльності. Зокрема, суб'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, залежно від притаманних їм обов'язкових і додаткових властивостей, кола прав і обов'язків, що покладені на них правовими приписами, можна поділити на дві категорії: 1) спеціальні суб'єкти (наприклад, службова особа, підприємець, власник, засновник, учасник, уповноважена особа, не власник тощо); 2) будь-яка особа, наділена озна-

ками суб'єкта злочину, яка порушує або не виконує певні господарські обов'язки і вимоги. Ознаки суб'єктів даних злочинів встановлюються за допомогою законодавчих та нормативних актів, інструкцій, наказів, розпоряджень, типових та відомчих функціональних обов'язків, цивільно-правових правочинів тощо.

Суб'єктивна сторона злочинів у сфері господарської діяльності характеризується умисною формою вини, за виключенням злочину, передбаченого ст. 227 «Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції» КК, який може вчинюватись як умисно, так і з необережності. Для деяких складів обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони виступають мета (наприклад, мета збуту при виготовленні, зберіганні, придбанні, перевезенні, пересиланні, ввезенні в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів – ст. 199 КК тощо) або мотив (наприклад, корисливі або інші особисті мотиви при розголошенні комерційної або банківської таємниці – ст. 232 КК тощо).

Як висновок, потрібно сказати, що сучасний стан економіки України ще не повною мірою відповідає еталонному зразку ефективної економічної моделі, що функціонує в умовах вільної конкуренції та верховенства права. За таких умов, законодавцю не вдалося розробити досконалу законодавчу базу для захисту економіки від злочинних посягань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія / О. О. Дудоров. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с.
2. Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине: курс лекций / Е. Л. Стрельцов. – Одесса: АО БАХВА, 1997. – 572 с.
3. Перепелица А. И. Уголовная ответственность за хозяйственные преступления в сфере предпринимательской деятельности: комментарий к действующему законодательству / А. И. Перепелица. – Х.: Рубикон, 1997. – 236 с.
4. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович // НДІ Національної академії внутрішніх справ України, Науково-дослідний центр Українського фінансово-економічного ін-ту Державної податкової адміністрації України. – К.: Правові джерела, 1998. – 447 с.

5. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посіб. / В. Я. Тацій. – Х.: Укр. юрид. акад., 1994. – 75 с.
6. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина Особлива / М. Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 658 с.
7. Навроцький В. О. Господарські злочини. Лекції для студентів юридичного факультету / В. О. Навроцький. – Львів: Юрид. фак-т Львівського державного ун-ту ім. Івана Франка, 1997. – 60 с.
8. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України / Н. О. Гуторова; Нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во Нац. ун-та внутр. справ, 2001. – 384 с.
9. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К.: Атіка, 2009. – 744 с.
10. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-тє вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
11. Кримінальне право України. (Особлива частина): підручник / А. В. Байлов, О. А. Васильєв, О. О. Житній та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.

Kisilyuk E., Protsiuk O. General principles of criminal offenses skills in business.

The article analyzes the General framework of qualification of criminal offences in the sphere of economic activity in the part of the peculiarities of the establishment of characteristics of the object, the objective side of the subject and subjective components of crime. The descriptions of criminal offenses in the sphere of economic activity the author emphasizes that it is necessary to take into account the trend of modern economic crime to the proliferation not only in economics but also in government and politics, which involves the scope of their interests in state machine enters into the sphere of power and government. Noted this relationship caused not every time and therefore the authority of state and local government advocates an optional direct object and when combined with a major direct object, perfect in need of total training. In this case indicates that the current state of Ukraine's economy has not yet fully meet the reference sample efficient economic models, operating in conditions of free competition and the rule of law. Under these conditions, the legislator has failed to develop a perfect legal framework to protect the economy against criminal attacks.

Keywords: *qualification, business, economics, criminal offences, crime, public relations, the subject of the crime, consequences.*

Стаття надійшла до редакції журналу 20.10.2014 р.